

Dergi / Kitap
Kütüphanede Mevcutturtarahimizde
isyanlar

şah kulu baba tekeli isyanı

Prof. Dr Şahabettin TEKİNDAG

Şah İsmail

*Anadolulu Şîî ve Alevîlerin
Şah İsmail'e Bağlılıkları*

Şah İsmail'in, Akkoyunluları bertaraf edip Safevî Devletinin temellerini atmasından sonra, evvelce olduğu gibi, bu seferde, On iki İmam (—eimme-i isnâ aşerriyye) a mütemâyil tarafdarlar, kısım kısım İran'a hicretle, yeni kurulan Şîî Devletin kudretini artırmağa başlamışlardı. Bilhassa, on iki dilimli kızıl tac veya külâh (=tâc-ı Hayderî) in kabulünden sonra, Kırşehir, Tokat, Amasya, Yozgat ve Çorum çevresinde Safevî (— Şîî) lere tarafdar olan Alevî - Şîîlerki kızılbaş umumî ismi altında zikredilecektir. - Hata'î mahlası ile şiirler yazan Şah İsmail'e büyük bir bağlılık göstererek, onu bir kurtarıcı kabul etmişlerdir. Nitekim Eğribozlu Yeminî gibi şâirler, Safevîleri müdafaa ettikleri gibi, Şah İsmail, sonra da Şah Tahmasp ile sıkı münasebetleri bilinen Hoylu Pir Sultan Abdal, Osmanlı Türklerine karşı mezhebinin zaferini ve şahının galebesini temenni eden nefesler kaleme almıştır. Bu nefeslerde, Sünnilre karşı büyük bir kin göze çarpmaktadır:

*Lânet olsun sana ey Yezid Pelid
Kızılbaş mı dersin söyle bakalım
Biz ol aşıkınız ezel günüünden
Râfızî mi dersin söyle bakalım
Ey Yezid geçersen şah'ın eline
Zülfikarın çalar senin beline
Edeble girdik biz kırklar yoluna
Kızılbaş mı dersin söyle bakalım
Yuf etti erenler ey münkir sızde
İftira ettiniz sizler de bize
Muhammed sizleri taş ile eze
Râfızî mi dersin söyle bakalım
Pir Sultan'ım eder lânet Yezide
Müfteri yalancı Yezidler sızde*

ŞAHKULU BABA TEKELİ AYAKLANMASI

Giray ERCENK*

COĞRAFYA

Kaynakların, 16.yüzyıl başlarında Batı ve Orta Anadolu'nun önemli bir bölümünü etkisi altına alan Şahkulu Ayaklanmasının başladığı ve geliştiği yer olarak bildirdiği Teke İli, Antalya Körfezinin kuzey ve batısını kapsıyordu. Bugün de Antalya Körfezinin batısında, Antalya ile Fethiye Körfezini birleştiren çizginin güneyinde kalan bölge, Teke Yarımadası olarak anılmaktadır.

Antalya'nın kuzeyindeki Karain Mağarasında ele geçen buluntular bölgenin iskân tarihini yüz binlerce yıl geriye, Paleolitik Çağa (Eski Taş Çağı) götürmektedir.¹

Yüksek dağ sıraları arasına sıkışmış göller, iç ovalar, yüksek otlaklar ve kıyı düzlüklerinden oluşan Teke Yarımadası, antik Likya'nın tamamını, Psidya ve Pamphylia'nın batı bölümünü içine alıyordu. Akdeniz ile Ege Denizi'nin kavuşum yeri olan bu bölgede yer alan liman kentleri, antik ve sonraki çağlarda uzak/yakın ötelere üretilen malların yükleme/boşaltma yerleriydi. Ticaretin varsıllaştığı bu kentlerden Orta ve Batı Anadolu'ya uzanan ticaret yollarının üzerindeki konak yerleri, olan bitenden haberdar olma olanağı veren, canlı birer toplanıp/dağılma merkezleri durumundaydı.²

TEKE İLİ/TEKELİLER

Antalya coğrafyası birkaç on km.lik bir uzaklık içinde deniz seviyesinden üç bin metreye çıkılabilen ender yerlerden biridir. Bu, esasında doğada hayvan yetiştiriciliği olan göçebe yaşamda, kolay göz ardı edilecek bir olanak değildir. Bu yüzden Teke İli, sahil ve yayla otlaklarını üretim alanı olarak kullanan ve varlıklarını 20. yüzyılın ortalarına kadar sürdüren göçebe Türkmenlerin üretim ve yaşam alanı olagelmıştır.

* Araştırmacı-Yazar / Antalya-Türkiye

¹ Prof. Dr. Işıl Yalçınkaya, 3/12/93 - Antalya Müzesi 'KARAIN Kazıları' Konferans metni.

² Giray Ercenk, "Pamphylia Bölgesi Eski Yol Sistemi" Belleten, Sayı 216, TTK Yayını, Yıl 1992, Ankara.

Çok sayıda kaynak, Türkmenlerin bölgedeki varlıkları hakkında bilgiler vermektedir. Kaynaklar, 11. yüzyıldan itibaren batılı yazarlarca Anadolu için kullanılmaya başlanan "Turchia (Türk Yurdu) betimlemesi ile, Türkmenlerin ellerinde tuttıkları kırsal alanların kastedildiğini³, Anadolu kırsalının büyük oranda Türkmenlerin egemenliğinde olduğunu, 12. yüzyılın ilk yarısında 2. Haçlı seferi sırasında Denizli üzerinden Antalya'ya inmeye çalışan Haçlılara, daha sonra Teke İli adını alacak olan bu topraklarda, Türkmenler tarafından ağır kayıplar verdirildiğini⁴ yazmaktadır. 12. yüzyılın ortalarında Haçlılara ağır kayıplar verdiren Türkmenler, Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Antalya'nın 1207 yılında ele geçirilmesi sırasında onunla birlikte savaştılar. "Tüm sağ kol, sol kol çerileri (Kayı), (Bayat), (Bayındır), (Salur) bilcümle yirmi dört boyun çerileri hazır oldular, gittiler, muhasara ettiler. İki ay tandan (alaca şafaktan) akşama kadar cenk ederlerdi, nihayet kale fetholundu."⁵ "Ol memleketin sahraları ve bişeleri (ormanları) İğdir'den (Oğuzların Üçok boyu) Yörük evi ile doldu"⁶ bilgisi, bölgedeki Türkmen iskânının, Antalya'nın ele geçirilmesinden sonra yoğunlaşarak sürdüğünü göstermektedir. Kaynaklar, "...Bu bölgede XIII. asırdan itibaren ekseriyetini Üç Okların teşkil ettiği Türkmen toplulukları yerleştirildiğine"⁷, Anadolu Selçuklu Devletinin yıkıldığı 14. yüz yıl başlarında kurulan, özellikle Batı ve Kuzey Antalya'yı içine alan "...Hamidoğlu Beyliği'nin bu Türkmen toplulukları tarafından kurulduğuna"⁸ hatta "Antalya Konya arasındaki dağların bunların (yani Türkmen topluluklarının) isimlerini taşıdığına"⁹ ilişkin bilgiler vermektedir.

Bugün Antalya'nın batısında (Teke İli'nde) yer alan Korkuteli, Elmalı, Kaş ilçelerinin ve bu ilçelere komşu Denizli, Burdur ve Muğla illerinin sınırları içinde kalan kimi, köy, kasaba, yaylak, dağ, dere, koyak, gedik, kaya, mağara gibi doğada nirengi oluşturan yer adlarının, halâ kimi Oğuz Boylarının adları ile anılıyor olması, bölgedeki Türkmen iskânının varlığına ilişkin bilgiler veren eski kaynakları doğrulamaktadır. Bölgede Yazır, Bayat, Salur, İğdir, Eymür, Kayı (Burdur-Kemer), Döğer (Burdur-Muğla), Bayındır, Karkın, Kınık, Çavdır (Çavuldur) gibi Oğuz Boylarına ait köy isimleri varlıklarını günümüzde de sürdürmektedir.

³ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, e Yayınları İstanbul 1979, s. 51.

⁴ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi, 2 Cilt**, TTK Yayını, Ankara 1992, s. 225/26.

⁵ S. F. Erten, **Antalya Livasi Tarihi**, AKSAV Yayını, Antalya 1997, s. 44, ("Tarih-i Osmani" den alıntı.)

⁶ F.Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler)**, Ana Yayıncılık, İstanbul 1980, 3. Baskı, (Yazıcıoğlu Ali Tarihinden alıntı), s. 357.

⁷ Ş. Tekindağ, **İslam Ansk.**, **Teke Eli** maddesi, **Cilt 12/1**, s. 125 ve devamı.

⁸ F. Sümer, **Oğuzlar**, s. 162.

⁹ Ş. Tekindağ, **İslam Ansk.**, aynı yer.

Şahkulu Baba Tekeli Ayaklanması

Giray ERCENK*

Tımarları ellerinden zorla alınan Sipahiler, köylüler ve Döşemealtı Bölgesi'ni kışlak, Korkuteli kuzeyindeki Bozmusa Dağı'nı ve çevresini yaylak olarak kullanan Tekeli göçebe Türkmenler, II. Beyazıt'ın saltanatının son demlerinde, Osmanlı'nın zulmünü gerekçe göstererek ayaklandılar. Başlarında Safevi Şeyhi Haydar'ın halifesi Yalınlı Hasan'ın, Şahkulu adıyla anılan oğlu vardı.

Baba ile oğul, Antalya'nın eski adı İstanos olan Korkuteli İlçesi'nin Yalınlı Köyü yakınındaki bir mağarada yaşıyorlardı.

Tekeliler

Antalya coğrafyası birkaç on km.'lik bir uzaklık içinde, deniz seviyesinden üç bin metreye çıkılabilen ender yerlerden biridir. Bu, esası doğada hayvan yetiştiriciliği olan göçebe yaşamda, kolay göz ardı edilecek bir olanak değildir. Bu yüzden Teke İli, sahil ve yayla otlaklarını üretim alanı olarak kullanan ve varlıklarını 20. yy.'ın ortalarına kadar sürdüren göçebe Türkmenler'in üretim ve yaşam alanı olagelmıştır.

Çok sayıda kaynak, Türkmenler'in bölgedeki varlıkları hakkındaki bilgiler vermektedir. Kaynaklar, 11. yy.'dan itibaren batılı yazarlarca Anadolu için kullanılmaya başlanan "Turchia (Türk Yurdu) betimlemesi ile, Türkmenler'in ellerinde tuttıkları kırsal alanların kastedildiğini², Anadolu kırsalının büyük oranda Türkmenler'in egemenliğinde olduğunu, 12. yy.'ın ilk yarısında 2. Haçlı seferi sırasında Denizli üzerinden Antalya'ya inmeye çalışan Haçlılar'a, daha sonra Teke İli adını alacak olan bu topraklarda, Türkmenler tarafından ağır kayıplar verdirildiğini³ yazmaktadır. 12. yy.'ın ortalarında Haçlılar'a ağır kayıplar verdiren Türkmenler, Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Antalya'nın 1207 yılında ele geçirilmesi sırasında onunla birlikte savaştılar. "Tüm sağ kol, sol kol çerileri (Kayı) (Bayat) (Bayındır) (Salur) bilcümle yirmi dört boyun çerileri hazır oldular gittiler muhasara ettiler. İki ay tandan (alaca şafaktan) akşama kadar cenk ederlerdi, nihayet kale

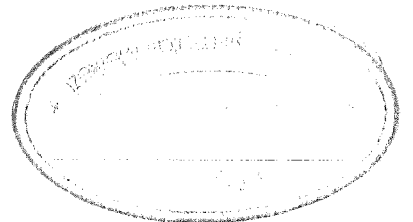
* Giray Ercenk, Antalya Kültür Sanat Vakfı Antalya Kültür Merkezi, 100. Yıl Bulvarı, Atatürk Kültür Parkı İçi (AKM) 07070 Antalya.

¹ Esası doğada hayvan yetiştiriciliği olan üretim biçimini bazı yazarlar tarafından Göçebelik, Göçerlik, bu işle uğraşanlar da Göçebe ve Göçer olarak adlandırır; F. Sümer, D. Avcıoğlu, Göçebelik ve Göçebe sözcüklerini kullanırken, İ. Melikoff, Göçerlik/Göçer sözcüklerini yeğlemektedir. Yazarlardan yapılan alıntılarda kullanılan sözcüklere sadık kalınmış, ancak anlatımda Göçebelik ve Göçebe sözcükleri kullanılmıştır.

² C. Cahen, Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler (1979) 151.

³ S. Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi II (1992) 225. 226.

279-300

tarihimizde
isyanlar

Şah Kulu baba tekeli isyanı

Prof. Dr Şahabettin TEKİNDAG

(Geçen sayıdan devam)

Bundan sonra burdur civarına gelip, burada kendisini karşılayan bir iki bin askerle Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa'nın gönderdiği Nokta adındaki Beyin müsterek taarruzlarına maruz kaldı ise de, ekserisini öldürerek, şehri basdı (16 Nisan 1511) (16). Bunun üzerine, kendisinin mehdi olduğunu iddia eden Şah Kulu, sahil ve Taş-ıl taraflarına birer bey gönderdiği gibi, zapt ettiği diğer yerlere Beylerbeyi ve Subaşlar tâyin ederek, icrâyı hükümete başladı. (17). Hâdiseye çağdaş Osmanlı müellifi Defterdar Ebu'l-Fadl Mehmed Efendi, bu sırada takriben 20.000 müfsidin, ehl ü iyâl, mal u menâl ve hayvanları ile toplandıklarını kayd etmektedir. (18)

Anadolu'da yerleşip Şah namına bir devlet kurmak niyeti açıkça anlaşılan Şah Kulu, bundan sonra Keçiborlu, Sandıklı, Kiçisıçanlı, Ulusıçanlı'yu geçip Altuntaş'ı yakdıktan sonra «dağdan boşanmış henâzir-i tirhorde gibi deprenüb» (19). Kütahya önüne geldi. Kütahya önünde iki gün oturan Şah Kulu, kuşluk vaktinde Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa ile çarpışdı ise de, mağlup olarak, maiyetiyle birlikde, dağ tarafına firar etti; pek çok sûfi toprağa düştü. İshak Çelebi, bu savaşta yaralı olmadık kimse-nin kalmadığını kaydederek, savaşın şiddetine işâret eder. (20) Bununla beraber, hisar-kapısı açılmış, halk, askerlere karışarak sûfilerin mallarını yağmaya başlamıştır. Ancak pusuda olan Şah Kulu, bu karışıklık ânında Karagöz Paşa'nın yalnız kaldığını görür görmez, yeniden hücûma geçerek onu yakaladı; sûfilar ise halkla askeri kaleye sürdüler. (21) Teke-ilisipâhileri ile danışık (müşâvere) eden Şah Kulu'nun emri üzerine boynu kesilen Karagöz Paşa Kazığa vuruldu, demire sarılan etleri ise ocakda pişirildi. Bu hususu, Korkud'un Divâna gönderdiği Sûfi itiraf etmiştir:

«... Sanduklu'dan alayın bağlayup Kütahiyye'ye geldi iki gün oturak oldı, iki gündün sonra Beylerbeyi geldi kuşluk vaktinde bulaşufe cenk eyledi, ilk cengde Beylerbeyi Sûfiyi sıyub dağıdub yüzünü dağa tutub kaçdı, haylı sûfi toprağa düştü, dağıldıktan sonra hisârın kapısı açıldı, hayli âdem çıkub sâfinun ordusını yağma itdiler, cengde olan sipâhi dönüb yağmaya meşgul Beylerbebi yalunuz kaldı. Sûfi gördiki Beylerbeyi yalunuz kaldı, Sûfi dönüb girü beyleri üzerine yü-

(16) Bakınız: Şehzâde Osman'ın arızası, Top. Sar. Müz. Arş. Nr. 2829; Celâl - Zâde, 49/b.

(17) Bakınız: Çağatay Uluçay, aynı makale, s. 65, not. 16

(18) Bakınız: Selimşâh-nâme, Lâlâ İsmail Efendi Ktp. Nr. 348, 48/a.

(19) Bakınız: İbn Kemal, Selim-nâme, 25/b.

(20) Bakınız: Selim-nâme, II/b.

(21) Bu savaşlar hakkında bk. İbn Kemal Selim-nâme. 25/b. 26/a: Celâl Zâde. Selim-nâme, 50/a, 50/b; İshak Çelebi, Selim-nâme, 12/a. Ayrıca bk. Hoca Sa'deddin, II. 164; Hasan Rumlu, Ahsenü't-Tevârih, neğri: C. N. Seddon, Baroda, 1931, s. 125.